

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 94 1973

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

syften inom litterär kommunikation. Galperins exemplifiering av olika grepp och formler är utomordentligt fyllig och träffande – hans bok är helt enkelt förträfflig som uppslagsbok och är dessutom lätthanterlig. Man kan ha en annan åsikt än han beträffande avsiktligheten och medvetenheten hos författarna som förser honom med hans material. Han skriver i sin inledning att »deliberate choice must be distinguished from a habitual idiosyncrasy in the use of language units; every individual has his own manner of using them. Manner is not individual style inasmuch as the word style presupposes a deliberate choice» (s. 11). För upprätthållande av distinktionen föreslår han uttrycket *individual style* för språkliga yttringar som är ett resultat av författarens fria val, och uttrycket *individual manner* för inbyggda, naturliga språkegenskaper och egenheter. Sådana psykologiserande och helt omätbara kriterier på språket förefaller mindre välvalda men berör lyckligtvis inte bokens solida kärna av konkret språklig iakttagelse och analys.

Definitioner på stil och stilistik finns det många av. Galperin menar att stil kan identifieras genom ett noggrant studium av språkets primära och sekundära, obligatoriska och valfria, väsentliga och efemära egenskaper, och det är i sin analys av dessa fundamentala egenskaper hos språket som hans arbete är givande. Man kan förvisso inte avgöra vad som är primärt och sekundärt, obligatoriskt och valfritt osv. utan en grammatik och en norm, och Galperin tar upp problemet och delar upp det engelska skriftspråket i fem kategorier som han sedan ingående analyserar. Kategorierna är 1) skönlitterär stil (poesi, skönlitterär prosa, dramatik), 2) publicistisk stil (tal, essäer, tidnings- och tidskriftsartiklar), 3) tidningsstil (rubriker, nyhetsnotiser och kommunikéer, annonser) 4) sakprosa (humanistisk och naturvetenskaplig/teknisk), 5) kanslistil (handels-, diplomat-, jurist- och militärspråk).

Jämsides med studiet av de fem språkstilarnas respektive funktioner och mål, strukturer och egenskaper, behandlar Galperin de konkreta stilistiska greppens egenskaper, funktioner och strukturer. Ett stilistiskt grepp (*stylistic device*) består av en medveten och avsiktlig (!) användning av språket, varvid dess aktuella strukturella och semantiska egenskaper förallmänligas och blivit generativa och modellskapande. Exempel på detta utgörs av så skilda fenomen som onomatopoeia och alliteration inom den fonetiska sfären, metafor, metonymi, ironi, zeugma och oxymoron, eufemismer och hyperboler, osv, inom den lexikaliska sfären och inversioner, kiasm, antites, poly- och asyndes osv. inom syntaxen.

Sammanfattningsvis skriver Galperin att ytterligare detaljerade undersökningar av de fem

språkstilarnas egenskaper, variabler och konstanter m. m. skulle kunna leda till objektiva kvantifierade, databehandlade upplysningar. Med sin bok har författaren emellertid försett stilforskare – och inte bara dem som arbetar inom det engelska språkområdet – med en stimulerande och noggrann s. a. s. »handgjord» genomgång av stilistikens termer och kategorier, vartill den maskinella genomgången med tiden blir ett nyttigt komplement men aldrig en ersättning.

Karin Petterick

Alan C. Purves & Richard Beach: *Literature and the reader: Research in response to literature, reading interests, and the teaching of literature*. National council of teachers of English. Urbana, Ill. 1972.

När Lilian Nowaks Bokläsaren publicerades för ett par år sedan, fick vi en förträfflig översikt över den nordiska forskningen rörande läsarnas förhållande till litteraturen. Med *Literature and the reader* har vi fått en motsvarande översikt över den internationella forskningen – dock med en rätt kraftigt slagsida åt det anglosaxiska hållet, nödgas man tillägga.

I tre huvudavdelningar presenteras forskning om den litterära upplevelsen, om läsvanor och läsitressen samt om litteraturundervisning. Varje avdelning avslutas med en fyllig om än inte fullständig bibliografi: författarna har gjort ett urval, och de har styrt det mot litteraturundervisningen och dess intressen. Det gäller även de analyserande och kommenterande avsnitten. Däremot har man inte begränsat sig till empiriska eller experimentella studier, vilket dock inte innebär att t. ex. rent litteraturkritiska studier har tagits med.

Boken avslutas med en avdelning som summerar ett 30-tal »significant studies». Det är undersökningar som författarna fann att de återvände till gång på gång, därför att de behandlade viktiga frågor, kom med metodiska nyvinningar eller nådde fram till särskilt konstruktiva resultat.

Gunnar Hansson

John Chr. Jørgensen: *Litterær metodeleære. Metoder i dansk litteraturforskning efter 1870*. Borgens. Holstebro 1971.

John Chr. Jørgensen: *Litterær vurderingsteori og vurderingsanalyse. En introduktion*. Borgens Bildebøger 107. Holstebro 1971.

John Chr. Jørgensen är en högproduktiv yngre dansk forskare som bland andra skrifter också presterat två om litteraturvetenskapliga metodfrå-

gor. Hans »Litterær metodelære» anges vara en undersökning av metodpraxis, och exemplen är, som framgår av undertiteln, i huvudsak hämtade från dansk forskning. En jämförelse med den svenska motsvarigheten, »Forskningsfält och metoder» – av Jørgensen själv kallad den mest omfattande nordiska metodläran – visar åtskilliga olikheter av principiellt intresse. De säger något inte bara om författarens personliga preferenser, utan också om avståndet mellan Danmark och Sverige.

Huvudavsnitten är fyra och ägnas den komparativa litteraturforskningen, det biografisk-psykologiska metodområdet, marxistisk och sociologisk litteraturforskning samt strukturalistisk litteraturforskning. Idéhistorien är nedflyttad till en under-rubrik, stilforskningen likaså. Jørgensen förklarar själv avsikten bakom urvalet. Han har velat åstadkomma »en debatterande lärobok», och det stora utrymme han ägnar åt sociologisk-marxistisk och strukturalistisk forskning motiveras med att han vill se sin bok som »en inspiration i en aktuell situation» (s. 10). I efterordet bekänner han vad som är hans egen metodiska dröm, kanske omöjlig att förverkliga: en syntes av marxistisk och existentiellistisk forskning. Vi påminns ännu en gång om klimatgränsen mellan Ultima Thule och vårt sydliga grannland.

Jørgensen är – på gott och ont – mer »teoretisk» än de svenska medarbetarna i »Forskningsfält och metoder». Han ägnar ett inledande kapitel åt frågan vad som överhuvud menas med en vetenskaplig metod. Hans kapitel om strukturalistisk litteraturforskning sysslar till större delen med den franska strukturalismens teorier, endast föga med tolkningsresultaten. Redogörelsen för de förra är otvivelaktigt nyttigt, och författaren visar en påtaglig pedagogisk skicklighet i hanteringen av svåra frågor. Dock finner jag disproportionen märklig i en lärobok som anges vara byggd på metodpraxis. Kapitlet om strukturalismen är visserligen ett extremt exempel, men tendensen till abstraktion är genomgående. Läsaren får inte veta mycket om hur någon metod fungerar i sin praktiska tillämpning och hur dess resultat och vanskligheter ser ut in concreto. Härmed är inte sagt, det vill jag understryka, att inte åtskillig information om metodiska principer finns att hämta i Jørgensens bok.

För den som själv vill pröva principerna mot praxis ges utförliga hänvisningar till dansk litteraturvetenskap. Exemplifieringen är så rik att den ibland får karaktären av bibliografisk översikt – efter min mening överrik; det gäller särskilt den nyare debatten där åtskilliga nummer som anförs torde vara av efemärt slag. Likväl tillåts argumentets tråd aldrig att försvinna under massan av referenser.

Allvarlig kritik måste riktas mot uppläggnigen

av kapitlet om litteratur och samhälle, bokens längsta. Här hävdas att var och en som ser människan som samhällsvarelse och som studerar samhällens historia därmed också tillmäter de materiella villkoren »en avgörande betydelse» (s. 132; min kurs.) Det är i konsekvens härmed, förmodar jag, som Jørgensen bestämt sig för att kalla såväl sociologiska som marxistiska forskare för »materialister» (s. 133). Eftersom den senare termen så ofta förknippas med marxismens filosofiska materialism är rubriceringen uppenbart vilseledande. Vilseledande är också uppdelningen av metodområdet i huvudtyper (s. 137 f.). Gammalmarxistisk kallas exempelvis den litteraturforskning som vill se litteraturen som en spegling eller reflex av samhällsförhållandena. Men nu vet var och en att också många icke-marxister talar om dikten som en spegling av samhället. (En svensk måste här tänka på Victor Svanberg, vilken förklarar sig icke vara marxist.) Eftersom sålunda speglingsteorin reserverats för gammalmarxismen, kommer den sociologiska litteraturforskningens område att inskränkas till frågor som gäller litteraturens egenkap av vara eller produkt i samhället (à la Escarpit). Inte ens i en schematisk översikt kan en sådan uppdelning godtagas.

Den ny marxistiska forskningen tar som bekant avstånd från den ensidiga spegelmodellen och antar i stället en växelverkan mellan människans aktiva medvetande och de materiella förhållandena. Nyckeltermen för denna elastiska relation är »dialektisk». Men vad innebär det? En svårighet är ju här att nästan alla forskare, så när som på de mest förhärdade idealister, förutsätter något slags växelverkan mellan individens skapande och samhällets krafter. Det går inte an att därför kalla oss alla dialektiska materialister. Vad är det *speciella* i den dialektiska synen på den växelverkan det handlar om? Jag vet ingen som gett ett klart svar på den frågan, och jag kräver givetvis inte av Jørgensen att han skall göra det. Men jag anser det vara en brist hos honom att han inte tydligt pekar ut problemet, den knut som gör den marxistiska estetikens grundläggande svårighet.

Jørgensen berör i sitt inledande kapitel frågan om forskarens värderingar, men han kan för en utförlig diskussion hänvisa till sitt eget arbete, utgivet samma år, om litterär värderingsteori och värderingsanalys. Att han tar upp detta ämne till en separat utredning är lovvärt, särskilt som värderingsfrågorna alltför ofta avfärdas med generella och föga förpliktande reflexioner. Anmälaren av boken står inför två möjligheter: antingen försöker han göra ämnet rättvisa och kommer då att själv skriva en stor essay eller nöjer han sig med att ge ett kort referat och att i övrigt anbefalla Jørgensens bok till studium. Jag nödgas här välja den senare vägen.

Boken består av två huvuddelar. I den första behandlas värderandets principer, i den andra presenteras ett fall av dansk värderingspraxis. Idén att kombinera dessa två ting är förstklassig. Dock är den empiriska undersökningen en besvikelse, och det beror på det ämne Jørgensen valt: mottagandet av Klaus Ribbjerg i press och tidskrifter från debuten 1956 till och med diktsamlingen *Camouflage* 1961. Materialet är alltför heterogent. Notisartade omnämmanden och stora artiklar behandlas med samma metod, och ingen skillnad görs mellan värderingskriterier som är väl genomtänkta och sådana som förefaller att vara rätt godtyckligt applicerade. Med sin ambition att vara fullständig har författaren snarast gett underlaget till en studie över litteraturkritikens sociologi. Några kritikerporträtt kan han, som han själv påpekar, inte ge. Inte heller presterar han någon djupare analys av de behandlade verken. Om man, som han här velat göra, vill utläsa »kriterier ur bedömningar och karakteristiker» (s. 233), bör man förmodligen välja sitt material mera systematiskt. (Exempelvis så att man följer ett antal intressanta kritiker i deras värdering av flera författare, alternativt att man satsar på vissa diktverk som blivit ingående och mångsidigt behandlade av kritiken.) Om jag reserverar mig för uppläggningsen av den undersökning som Jørgensen här lagt fram, vill jag dock prisa hans intention. Han har gett sig ut på ett fält som länge ropat på sina plöjare.

Den principiella delen rymmer ett fylligt referat av anglosachsisk och tyskspråkig värderingsdiskussion, liksom också skandinavisk. (Svensken saknar här ett namn som Hedenius.) Jørgensen är skeptisk mot de generella teorierna. Upplevelseglädjen exempelvis som ett terminalt värde (Boas) kan visserligen tjäna som förklaring till att vi läser skönlitteratur överhuvud, men kan näppeligen användas som kriterium vid bedömningen av det enskilda verket. Likaså är Beardsleys kända triad – enhet, komplexitet, intensitet – sannolikt alltför obestämd och abstrakt för att göra värderingsfrågan klarare. (Kan man alls jämföra Beethovens *Nia* och Goethes *Faust*?) Det är med en viss lättnad som Jørgensen vänder sig från sådana universalestetiska hypoteser till de litterära värderingsteorierna. Jag inskränker mig till att nämna ett par av de punkter han berör. Han påpekar riktigt att en renodlad subjektivism hos kritikern är en sällsynt fågel; den innebär nämligen att man inte ger några som helst skäl för sina domar. Relativismen har på tyskt område dåligt anseende och uppfattas där ofta som rena godtycket. Men begreppet bör i stället användas om fall där man relaterar sin värdering till kriterier som inte tillmätts någon absolut giltighet; man kan t. ex. anse att de är bundna till en viss historisk situation. Kapitlet om relativismen är ett av de mest givande i boken. Jørgensens

diskussion av helhetskriteriet känns särskilt summarisk just därför att den röjer hans problemsinne. Hans fråga hur denna norm skall kunna hjälpa oss att skilja konst från Kitsch är befogad, liksom den mer konkreta hur strukturen i *Pride and Prejudice* skall kunna jämföras med enheten i Dickens romaner. Han understryker med skäl att genrebegreppet här är av central betydelse. Dock utföres resonemanget inte långt.

Så som Jørgensens bok om de litterära värderingarna är upplagd – en problemöversikt snarare än en djupborrning – är den nyttig. Den bör även i vårt land kunna göra tjänst som orientering och stimulera den metodiska debatten.

Sven Linnér

Americana Norvegica. Vol. III. Studies in Scandinavian-American Interrelations. Dedicated to Einar Haugen. Editors: Harald S. Naess and Sigmund Skard. Editorial Committee: Ingvald Raknem, Ingrid Semmingsen, Orm Øverland. Oslo-Bergen-Tromsø 1971.

De politiska och kulturella förbindelserna mellan Skandinavien och Förenta staterna är ämnet för föreliggande volym, en akademisk *Festschrift* i den klassiska stilen tillägnad Harvardlingvisten Einar Haugen. En rad amerikanska och nordiska forskare bidrar med uppsatser som täcker ett mycket brett fält från emigrationshistoria och språkforskning till estetiska influenser. Här skall blott de ur litteraturvetenskaplig synpunkt intressanta bidragen noteras.

Det bör väl med en gång sägas att vi här inte gör några nya eller sensationella upptäckter, vilket naturligtvis inte hindrar att de olika uppsatserna tillför oss en mängd gediget vetande. Infallsvinklarna är traditionella och välprövade. De frågeställningar som dominerar är av typen inflytandet från, synen på, mottagandet av osv., en metodik som även om den inte direkt har nyhetens behag åtminstone brukar leda till tämligen säkra resultat. Utan tveivel är detta fallet också här. De slutsatser som dras får i allmänhet anses vara väl bestyrkta och underbyggda. Och lika litet som den metodiska apparaten bjuder det urval diktare som här framträder på några större överraskningar. De namn vi möter är välkända och i detta sammanhang kanske oundvikliga: Strindberg, Hamsun, Jensen, Diktonius, Sandemose.

En av de svenska pionjärerna på detta område, Harald Elovson, skriver insiktsfullt om Strindbergs syn på Amerikaemigrationen fram till omkring 1890. Han hävdar att motivet är väsentligt men förbisett i författarens produktion. Ortvivelaktigt hade också Strindberg ett djupt engagemang i denna fråga vilket väl med tanke på dess väldiga betydelse i den samtida debatten och dik-